

Az 1784. évi erdélyi román felkelés előzményei és rejtélyei

1784-ben kitör Erdélyben egy román parasztlázadás, amely nem úgy zajlott le, ahogyan azok szoktak. Mi történt? Királyi birtokon élő románok felkelnek, de nem saját földesuruk, a Habsburg-házi király ellen, hanem olyan magyar urak ellen, akikhez semmi közük. A felkelés pogromszerűen kezdődik, és úgy is folytatódik.

A Szent Korona egyik országában magyarellenes pogrom? Persze hogy felfoghatatlan. De kevésbé tűnik felfoghatatlannak, ha figyelembe vesszük a magyarellenes román mozgalom születésének nem kevésbé felfoghatatlan rejtélyeit.

1.

Sikertelen közjogi küzdelmek után sikeres őstörténetcsere, avagy Inochentie Micu-Klein püspök szemben az erdélyi rendi alkotmánnyal

Az 1730-as évek közepéig sem magyar-román, sem magyar-szerb, sem magyar-szlovák ellenségeskedés nem mutatható ki. Ám ekkor megszületik a magyar-román ellentét...

Hogyan kezdődik?

Az új magyarországi román egyház – a római katolikussal egyesülő ortodox, akkori nevén unitus, későbbi nevén görög katolikus – legkiemelkedőbb vezető személyisége, sorrendben harmadik püspöke, Inochentie Micu-Klein az erdélyi országgyűlésen (a három évtizede létrehozott vallási unióra hivatkozva) közjogi harcot kezdeményez a románság érdekében. Ám hamar meggyőződik arról, hogy szokványos, a közjogi küzdelmekben megszokott harcmodorral küzdve alulmarad az erdélyi magyar és szász rendekkel szemben, hát szokatlan harcmodort választ...

E közjogi küzdelmet egyáltalán nem könnyű megérteni. Tárgyalásakor ezért különösen arra kell ügyelnünk, hogy mindent a maga bonyolultságában mutassunk be.

Micu-Klein püspök közjogi küzdelmének időszaka (1732-től 1744-ig) viszonylag békés korszak. Nem véletlen, hogy az országgyűlés ez időben elég gyakran ülésezik. A korabeli diéták szellemiségét egyébként éppen az, az 1691. évi ún. *alap-Diploma Leopoldinum* határozza meg, amelyet Micu-Klein püspök apolitikusnak tart figyelembe venni. E királyi oklevél szerint Erdély nem Magyarország része, de magyar közjogi státussal bíró ország, melyben érvényesek mind a török hódoltság előtti Magyar Királyság, mind az önálló erdélyi

lyi fejedelemség törvényei és szokásjoga. Micu-Klein püspök persze sokkal jobb politikus annál, semhogy nyíltan harcot hirdetne Habsburg Lipót császár és király első diplomája ellen. Ő inkább úgy tesz, mintha tudomása se volna róla. Ám ez nem bizonyul igazán jó taktikának. Hiszen paradox helyzetbe kerül: úgy akarja az erdélyi országgyűléssel a román nemzetiség sérelmeit orvosoltatni, hogy közben Erdély érvényes közjogi státusát nem ismeri el. Célja elérése érdekében Micu-Klein püspök a közjogi helyzetet meghatározó Diploma Leopoldinum helyett I. Lipót későbbi, az egyesült román egyház helyzetét szabályozó okleveleire látta helyesnek hivatkozni; mindenekelőtt a második (1701. évi) unió-ügyi diploma 3. pontját tekintette jó hivatkozási alapnak.¹ Ez kimondja, hogy nemcsak az uniót elfogadó román papok, hanem minden román, a közrendű és a jobbágy is a katolikus rendhez tartozik, amennyiben tagja az egyesült egyháznak.

Szó szerinti magyar fordításban: „és a köznép közül is valahányan az említett anyaszentegyház kebelébe térnek, a teológus² által előírt szabályoknak megfelelően, azonnal a katolikus rendbe számíttatnak...” Ezt a cikkelyt az erdélyi országgyűlés úgy értelmezi, hogy minden görög katolikus román egyenrangú minden római katolikus magyarral, román nemes a magyar nemessel, román jobbágy a magyar jobbággal, stb. Micu-Klein püspök és követői viszont úgy, hogy a vallási uniót elfogadó románokra többé nem vonatkoznak a rendi társadalom kötöttségei, odáig menően, hogy a korabeli rendi alkotmányt kell hozzáigazítani az unió-ügyi diploma 3. pontjához és nem fordítva... Nem nehéz felismerni, hogy éppen az unió-ügyi diploma e harmadik pontjának (az erdélyi rendek és a Micu-Klein által való) eltérő megítélése a közvetlen kiváltó oka a magyar–román ellenségeskedés kibontakozásának.

Az erdélyi országgyűlés magyar és szász rendjei következetesen ragaszkodnak álláspontjukhoz, így Micu-Klein püspök küzdelmének első három évében minden eredmény nélkül hivatkozik ama diplomára. Ám ezután, 1735-ben Micu-Klein a taktikája megváltoztatására szánja el magát: ha a korabeli (általában sajtóosan értelmezett) törvényekre való hivatkozással semmit nem ér el, akkor a múltra fog hivatkozni. Dekrétumok, diplomák helyett *az őshonos jogra*. Ám ez új hivatkozás eredményessége érdekében új őstörténetet kell elfogadtatnia népével. Amit nem vesz tekintetbe: nem tudja igazolni a románság őshonosságát Erdélyben, de ha tudná, mit sem érne vele, hisz a korabeli alkotmányban nem szerepel semmiféle őshonos jog...

Ámde vigyázzunk, hogy le ne egyszerűsítsük a kérdést. Annak ellenére vegyük komolyan Micu-Klein püspöknek az őshonosságra való hivatkozását, hogy a korabeli országgyűlés éppúgy nem vette komolyan, mint az 1701. évi Diploma Leopoldinum 3. pontjának a hatályban levő közjogot szintén figyelmen kívül hagyó értelmezését... Abból induljunk ki, hogy Micu-Klein püspök hitt új taktikájában eredményességében.

¹ Vö. NILLES, Nicolaus SJ.: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani. I–II. Oeniponte, 1885. I. 295–296. old.

² Az egyesült román egyház feje mellé kinevezett, a katolizáció valódiságát ellenőrző jezsuita atya.

Micu-Klein püspök, a román őstörténet-csere elrendelője

Micu-Klein és követői minden bizonnyal nem számoltak azzal, hogy nem állna jogukban megfosztani népüket valódi történelmétől, nem számoltak azzal, hogy a múlt megtagadtatása komoly lelki megrázkódtatással járhat. Csak arra gondolhattak, hogy kényszerűségből cselekszenek: a valláscsere csak akkor hozza meg a várt eredményt, ha múltat is cserélnek. A katolizáció, meglehet, hogy csak a katolikus egyház és az uralkodóház érdeke, de a római-román eredetmítosz hozzáadásával mindjárt a román nép érdekévé is válik, ez utóbbi alapján ugyanis hivatkozni lehet az őshonosi jogra. Ki kell törölni tehát a román nép emlékezetéből, hogy elődei valamikor a XII – XIII. században vándoroltak be a Balkán-félszigeti őshazájukból Kunországba (nagyjából a későbbi Havaselvére és Moldvába), illetve Erdélybe, mert ha továbbra is vállalják a Balkán-félszigeti eredetüket, az albán–vlach, majd bolgár–vlach együttélést, összefonódást, s ha nem tagadják meg még a vlach nemzetiségű Asszánok bolgár–vlach birodalmának az emlékét is, akkor bizony vezetőik az erdélyi közjogi harcokban nem hivatkozhatnak az őshonosi jogra. Kár lenne erről a jogról lemondani – gondolják Micu-Klein püspök és követői –, a megszerzése érdekében viszont a román nemzetnek áldozatkészen vállalnia kell valódi őstörténete helyett az újat: a politikai harcokban való hivatkozásra sokkal alkalmasabb eredettörténetet. És Micu-Klein püspöknek nem kell sokat töprengenie azon, hogy milyen eredetmítosszal cseréltesse fel a valódit. Nyilvánvaló számára, hogy a vlach nép római eredetének a meséjét kell igaz történetté nyilvánítania.

De minek az alapján? A XI. századi Kekaumenosz eredettörténete még nem volt ismert az ő korában, de ha legismertebb lett volna, akkor sem hivatkozhatott volna rá, hisz Kekaumenosz éppen azt állítja, hogy a román nép őshazája a Balkán-félsziget. Ámde ismert volt már Micu-Klein korában számos olyan történelmi állásfoglalás, melyeknél megfelelőbbet a nagy püspök kívánni sem kívánhatott volna. Hiszen a vlach népnek magában Dacia római provinciában való születését, római eredetét is igen hamar, a XV. században elmesélik az olasz humanista történetírók, legrészletesebben és legnagyobb hatással pedig nem más, mint (Hunyadi) I. Mátyás király krónikása, Antonio Bonfini.

Az olasz humanisták rokonszenves elméletét fenntartás nélkül átveszi a XVI–XVII. század európai történetírása. (Hogy bizonyítékkal nem szolgálnak, annak idején ezt nem hiányolja senki.) Tőlük veszik át a XVII–XVIII. századi világi román krónikáirók is – de nem veszi át és nem vesz rólatudomást (Micu-Klein püspök fellépéséig) a román egyház, és nem kerül bele a román néphagyományba. Hogy miért éppen azokat hagyja hidegen a humanisták elmélete, akik legilletékesebbek lettek volna azt igazolni? Nyilván azért, mert nekik akkor még szabad volt ismerniük saját valódi őstörténetüket. Sokatmondó, hogy a XVI. század eleji, ún. Névtelen krónika (közép-bolgár nyelven írott, az orosz Voskresenskaja letopisi nevű gyűjteményben megtalált moldvai krónika) szerzői és másolói számára még nincsen jelentősége annak, hogy a Magyar Királyság román lakosai betelepülők és nem őshonosok: hogy a Magyar Királyság a románság számára befogadó ország volt, az itt még olyan tény, aminek hangsúlyozása sem juthat

eszébe senkinek, hisz megkérdőjelezni sem kérdőjelezte meg még soha senki. A krónikában Árpád-házi I. (Szent) László megsegítésére mennek be Magyarországra a románok elődei. Miképpen?

A krónika elmeséli, hogy a románok keresztény elődei is békességben, biztonságban éltek Râm (Róma) városában, amíg a nagy szerencsétlenség meg nem történt, amíg Formos pápa át nem tért az igaz hitről, az ortodoxiáról, a latin katolikus hitre. A Râm-beliek ekkor két pártra szakadtak, ortodoxokra és katolikusokra: régi Râm-beliekre és új Râm-beliekre. És egymással vívott harcuknak csak a magyar László király üzenete vetett véget. Milyen a krónikában Szent László? Jó ortodox. Mint magyar király kénytelen megjátszani, hogy katolikus, de (lévén a krónika szerint Szava szerb érsek unokája) lélekben ortodox marad. Mikor a tatárok megtámadták, ő Rómából kért segítséget. Az ottani katolikusok csellel elérték, hogy az ortodoxok menjenek László megsegítésére. A katolikus rómaiak arra számítottak, hogy az ortodox rómaiak a harcban mind egy szálig elvesznek, de azok megállták a helyüket és a Tisza mellett megverték a tatárokat. László király köszönetképpen Máramarosban telepítette le őket, ahonnan – Moldvát megalapítandó – tovább vándoroltak.³

Mikecs László arra hoz fel példát, hogy az első román nyelvű krónikák szerzői-másolói még minden kétely nélkül vállalják a románság egykori (a római-román, illetve a dákoromán kontinuitást megelőző) eredetmitoszát. Elmondja, hogy az első román nyelvű krónikának, Grigore Ureche 1642 körül írt művének másolója, Simion Dascălul, nemcsak másolta a krónikát, hanem ki is egészítette. Az egyik tőle származó betoldás éppen a moldvaiak eredetéről szóló rész. Eszerint, amikor egyszer tatárok támadtak Magyarországra, László magyar király a római császártól kért segítséget. A ravasz cézár országa gonosztevőit, tolvajait küldte segítségül, akikkel minden tömlőce megtelt, mégpedig azzal a feltétellel, hogy nem fogadja őket vissza. László a tatárokat kiverte Magyarországból, és azokat a Szeret folyóig üldözte a bűnözők segítségével.

A győzelem után a király állta a szavát: nem küldte vissza őket, hanem Máramarosban letelepítette, ahonnan később Moldvába költöztek. A másoló bevallja, hogy a történetet egy magyar évkönyvből vette át. Ez nem maradt fenn, de az eredetmonda, amelyet Simion Dascăl átvesz belőle, azonos a Névtelen krónika eredettörténetével. A különbség a kettő között „csak” annyi, hogy a *Cronica anonima* (Névtelen krónika) ortodox szemléletű, azaz katolikusellenes (a pápa szerint hitehagyott, László király viszont titokban ortodox). A másik, a Simion Dascăl forrása pedig katolikus szemléletű és ortodoxellenes (az ortodox románokat tolvajoknak, gonosztevőknek nevezi).

Mikecs feltételezése szerint utóbbit a Névtelen krónika alapján írhatta egy moldvai katolikus magyar, de valószínűleg nem a szláv nyelvű krónika szolgálhatott forrásául, hanem annak egy román változata. De kérdésünk felvetése szempontjából nyilván nem a filológiai érdekességek bírnak jelentőséggel, hanem az, hogy sem a Névtelen krónika szerzője, sem a moldvai katolikus ma-

3 Vö. MIKECS László: A Kárpátokon túli magyarság. In: Magyarok és románok I. köt. Szerk. Deér József, Gáldi László. Budapest, 1943. 475–480. old.; valamint VÉKONY Gábor: Dákok, rómaiak, románok. Budapest, 1989. 33–37. old.

gyar krónikás, sem Simion Dascăl nem kételkedik abban, hogy a románok bevándorlók a Kárpát-medencében, illetve Moldvában és Havaselyén.

De a románok migrációjának elméletét (a Balkán-félszigeti őshazából a Dunától északra való vándorlást) vallja a XVII. század végi román nyelvű krónika, a *Letopiseșul Cantacuzesc* is.

Ennek bevezetője többek között azt közli, hogy a románok északra vándoroltak, átkeltek a Dunán, és egy részük letelepedett a Severin (Szörény) tornyánál, amely Craiovától három napi járásnyira van. Más részük viszont Magyarország keleti tartományába, Erdélybe vándorolt, s letelepedett az Olt, a Maros és a Tisza folyók mentén, valamint Máramarosban.⁴

És az sem lehet véletlen, hogy a románok Kárpát-medencei eredetét valló első román krónikáírók, Grigore Ureche (1590 k.–1647) és Miron Costin (1633–1691) külföldön nevelkedtek. Az olasz humanisták elméletét magukkal hozzák, de magas rangú hivatalnokok lévén, nem egyeztetik azt a néphagyománnyal. És nyilván bármiféle álságos célok nélkül ültetik át hazai talajba az új eredettörténetet. Első követőik – a még jóhiszemű eredethamisításban – szintén államférfiak: Constantin Cantacuzino (1640 k.–1716) és Dimitrie Cantemir (1673–1723).

Hogy Micu-Klein püspök éppen a Dimitrie Cantemir krónikájából ismeri meg az új eredettörténetet, nincsen semmi jelentősége. Korszakos jelentősége annak van, hogy a románság régi őstörténetének egy újjal való felcserélését ő nem történettudományi, hanem politikai kérdésnek tekinti. Ő nem valaminek a hamisságára és másvalaminek az igazságára döbben rá. Ő azt ismeri fel, hogy éppen a traianusi Dacia római katonái és telepesei csodálatos megmaradásának szép, magasztos története az, amelyre szüksége van. És bizony az ártatlan történetből éles politikai fegyvert kovácsol. Szébb eredetmítosza ennél talán egyetlen népnek sincs. Egyetlen szépséghibája, hogy hamis. De mivel szébb az eredetnél, a román nép el fogja fogadni Micu-Klein püspöktől ajándékba. Ha az ő nemzedéke még nem, akkor a következő vagy az azután következő...

Bonfini és a többi humanista nyomán igen sok erdélyi tudós férfiú tesz hitet (mindenféle bizonyítás nélkül, kuriózumnak tekintve a kérdést) a római-román eredetmítosz hitelessége mellett. Így Kovacsóczy Farkas kancellár, Szamosközy István történetíró és mások. Annak hogy a korabeli erdélyi románokra írásaik nincsenek hatással, csak az lehet a magyarázata, hogy a korabeli román írástudók még szívesen vállalják a valódi román őstörténetet. Az a magyarázat is elfogadható, persze, hogy a XVI. és XVII. században még nagyon kevés erdélyi román tud latinul vagy németül. Ez nem meglepő, hisz az erdélyi román ortodox egyház nyelve az ószláv. A XVIII. században a vallási uniónak és a jezsuita iskolának köszönhetően megváltozik a helyzet: egyre több román ifjú megtanul latinul. Azt is tudjuk, hogy a század jezsuita iskoláiban tanulmányozhatók a románok római eredetét tárgyoló művek, többek között a Szent-Iváni Mártonéi,

4 Vö. HUNFALVY Pál: Az oláhok története. I–II. 1894. I. 384–389. old. – Figyelemre méltó, ahogyan Nicolae Iorga *Cronicele din secolul al XVII-lea* című tanulmányában (IORGA, Nicolae: *Despre cronici și cronicari*. București, 1988. 9. old.) felrója a krónika ismeretlen kompilátorának a megbocsáthatatlan bűnt, a románok őshazájukból való bevándorlása tényének a vállalását, és megállapítja, hogy az elkövetőnek bizony nem válik becsületére a bevezető, melybe belekerültek a kártékony sorok.

a Köleséri Sámuelé, a Fasching Ferencé és másoké. A jezsuita iskolák latinul tudó román diákjaira nincs különleges hatással e művek rokonszenves állítása a románok eredetéről. De erre sincs más magyarázat, mint az, hogy az általuk ismert népi hagyomány ellentmond a humanistáktól átvett mesészerű történetnek. Bizonytalán fel sem fogják, miért kellene a szép, de hamis eredettörténettel felcserélni a valódit, és bizonytalán nem is tartják szegyélnivalónak a Görögország szomszédságában fekvő román őshazát. Politikai oka sincs egyelőre annak, hogy szembeforduljanak a román néphagyománnyal.⁵

A másik oka annak, hogy erdélyi románok Micu-Klein előtt nem tulajdonítanak jelentőséget a római-román kontinuitás, illetve az erdélyi román őshaza mítoszának, hogy a XVIII. század első felének Erdélyében még annak van számtalan nyoma, hogy itt a románság a magyarok és szászok után letelepedett, illetve még letelepedőben levő nép. Ez persze nem azt jelenti, hogy a korabeli erdélyi románok ismerték volna a románságnak a Balkán-félszigeti őshazából való kirajzásának, vándorlásuk állomásainak pontos történetét, amennyiben biztosak, az annyi, hogy valahonnan az ortodox világból jöttek. Az első generációs bevándorlók eredettudatát most ne vizsgáljuk, hisz az nem is képezheti vita tárgyát, hogy Erdély számukra még a külföldet jelenti. De tekintsük át részletesebben, mit hallhattak a magukat már erdélyinek tekintő, erdélyi román öntudattal bíró románok, mint tényeket apáiktól, nagyapáiktól, mit láthattak a saját szemükkel, illetve mit tudhattak meg azoktól, akik már az ő életükben telepedtek át.

Ők a XVI. és XVII. századi és az egykorú román bevándorlást részletesen ismerik, s annak is tudatában vannak, hogy a románság Erdélyben ennek az újkori bevándorlásnak köszönhetően vált számottevő népe ssé, majd többséggé.

Azt a kérdést is felvethetjük, hogy a románok római eredetének humanista elmélete a XVIII. század első felében a magyar és szász néphagyományban fellelhető-e? Miképpen a románban nem lelhető fel, a magyarban és a szászban sem. A magyar és szász néphagyomány azt az állapotot őrizte meg Erdély múltjából, amikor – miképpen I. Tóth Zoltán megállapítja – „a románok bevándorlása még nem öltött akkora méreteket, hogy a táj jellegét tömegükkel lényegesen befolyásolhatták volna”.⁶ Ugyanő mutatja ki, hogy (a magyarok közül) a székelyek, valamint a szászok a korban a magyarok honfoglalásánál korábbi időre helyezték betelepedésüknek időpontját. „A székelyek Attila fiai leszármazóinak, a szászok pedig – humanista tévedéssel – Nagy Károly szászjai maradványának, sőt a dákok egyenes utódainak hirdették magukat”.⁷ A szászok tehát a dákoromán kontinuitás helyett még dákoszász kontinuitásról tudnak.

A román eredetmítosz a politika szolgálatában

Micu-Klein 1735-ben foglalja először írásba az erdélyi románok őshonosi jogát – talán taktikából olyan kérvényben, illetve levélben, amelyekben éppen nem

⁵ Vö. I. TÓTH Zoltán: Az erdélyi román nacionalizmus első százada. 1697–1792. Budapest, 1946. 46–48. old.

⁶ Uo.: 129. old.

⁷ Uo.

a magyar, hanem a szász rendek szabadságjogait kérdőjelezi meg, illetve nevezi visszaélésnek. Az erdélyi királyi kancellárián 1735. április 18-án tárgyalt kérvénye⁸: „A szász urak a katolikus királyoktól annak idején nekik mint katolikusoknak adományozott diplomákat⁹, elhallgatva a katolikus nevet, egyedül csak nemzetükre – a jelenben lutheránusra – alkalmazva, a Királyföldön, vagy ahogyan ők maguk nevezik, szász székeken, egyedüli örökösök akarnak lenni és a többi – bár katolikus – nemzeteket a nevezett földről vagy teljesen kizárva vagy alárendeltségbe juttatva, a birtokjogot, amellyel sohasem bírtak, valósággal a magukévá akarják tenni. *Ebből kifolyólag, habár kétségtelen, hogy mi Erdélynek tudvalevően legrégebbi, Traianus császár kora óta lakói vagyunk és hogy a kegyes emlékeztető Lipót császárnak az unió idejében a klérus és a nemzet számára adott két privilégiuma¹⁰ által mi nyilvánvalóan inkorporáltakká [befoglaltakká] és a többiekhez hasonlókká lettünk, mégis ezen és más nem érvényes okoskodásokkal, amelyeknek előző kérvényeinkben adtunk kifejezést, igyekeznek bennünket az örökségből kiforgatni és kizárni* (Az én kiemelésem – K. I.) és arra törekszenek, hogy számunkra mind a vásárlás, mind pedig bármilyen módon való birtokszerzésnek lehetőségét megtagadják.” E kérvényben, láthatjuk, hogy a korabeli alkotmányban nem szereplő őshonosi jog mellett felveti a korabeli közjog által szintén nem ismert katolikus jogot is.

Fenti kérvénynél talán még érdekesebb Micu-Klein püspöknek a szebeni jezsuita főnökhöz, Hundegger Józsefhez írt 1735. március 19-i levele¹¹. „Mi ugyanis Trajanus idejétől fogva – olvashatjuk ebben –, még mielőtt a szász nemzet Erdélybe bejött volna, azon a királyi földön örökösként szerepeltünk (haeredem egimus) és mostanáig teljes birtokokat és falvakat birtokoltunk, jóllehet ezernyi nyomorúság közepette és sokféle teherrel elnyomva a hatalmasabbak által. Következőleg mi is igazi örökösök vagyunk a királyi földön vagy területen, mivelhogy *a Diploma Leopoldinum által bevétettünk és a haza igazi fiaivá fogadtatunk mindenütt Erdélyben, a többiekkel egyenlően*; egyébként, ha Erdélyt első sorban a király földje és a megadományozottaké alkotja, akkor nem tudom, hol volna a mi bekebelezésünk és továbbá milyenféle bekebelezés lenne az, ha módjában állna egyiknek az egyik, másiknak a másik helyről bennünket kedve szerint eltávolítani.”

E két dokumentumnak milyen lehetett a korabeli olvasata? Szembesítsük a Micu-Klein-i őshonosi jogra való hivatkozást a korabeli közjogi gondolkozással. Jogos vagy jogtalan hivatkozásnak tűnt, vagy egyenesen provokációnak? Vegyük figyelembe, hogy Micu-Klein püspök mielőtt megírta volna az őshonosi jogra hivatkozó kérvényt, illetve levelet, hasonló követeléseit az érvényes törvényekre, első sorban a II. unió-ügyi Diploma Leopoldinumra hivatkozva – igaz, azokat önkényesen félreértelmezve – terjeszti elő, ám visszautasításban részesül. Amikor az őshonosságra is hivatkozik, ő nem tesz említést a korabeli hatályos alkotmányról, mint olyanról, amellyel már szembekerült. Ő e dokumen-

8 Idézi I. TÓTH .Zoltán: Az erdélyi román nacionalizmus első százada. 1697–1792. Budapest, 1946. 92–93. old.

9 A szász kiváltságokat biztosító régi királyi oklevelek

10 Az I. és II. unió-ügyi Diploma Leopoldinum

11 NILLES, Nicolaus S.J., 1885. II. 527–529. old.

tumokban nem is követel szabadságjogokat, nem kéri, hogy a románságot vegyék be a rendi nemzetek közé, hanem csak sérelmezi, hogy nem tekintik rendi nemzetnek. Tehát ő az őshonosi jogra hivatkozva semmi mást nem tesz, csak felhívja a figyelmet a népet ért rettenetes jogtalanságra és igazságtalanságra: arra, hogy népe történelmi jogait nem engedik érvényesülni. E merész taktika csak azért kockázatos, mert a jog, amelyre hivatkozik, történelmi forrásokkal igazolhatatlan, hiszen merő kitaláció.

A román–magyar ellenségeskedés születése történelemtudományunk egyik legbonyolultabb kérdése. Megértéséhez mit kell feltétlenül figyelembe vennünk?

A küzdelem, amelyet Micu-Klein püspök kezdeményez, közjogi küzdelem, s annak porondja az országgyűlés ülésterme. Ennek ellenére nem törődik azzal, hogy az erdélyi országgyűlésben többségben levő magyar rendeknek a támogatását is fontos lenne megszereznie. De nem igyekszik az országgyűlés száz képviselőinek a támogatását sem megnyerni.

Kilátástalannak tűnő közjogi küzdelmet miért kezdeményez? Mire számíthat?

Felismer egy olyan lehetőséget, amelyet egyelőre csak ő fog fel?

Közelebbről igyekszünk megvilágosítani, hogy miről is van szó.

Az uralkodóháznak és a központi kormánynak a segítségével reménykedik?

Tudja, hogy a korabeli Erdély alkotmányos monarchia, közjogi státusa magyar, hogy a törvényhozói hatalmat az uralkodó és az erdélyi rendek együtt alkotják. Tisztában van tehát azzal is, hogy a király az unió-ügyi diploma vitatott 3. pontját nem értelmezheti önkényesen, az erdélyi országgyűlés hozzájárulása nélkül, miképpen a román őshonosi jogot sem törvényesíthetné önhatalmúlag. Mindezeket tudván tudja, hiszen tagja az országgyűlésnek.

Micu-Klein püspök, századának legnagyobb hatású román politikusa értelmetlenül kockáztatott volna? Minek a reményében hívta ki önmaga és az általa képviselt románság ellen az erdélyi országgyűlés haragját? Minek a reményében kezdeményezte a román unitus egyház és az erdélyi országgyűlés háborúját?

Nyugodtan állíthatjuk, hogy Micu-Klein püspök nem volt sem naiv, sem könnyelműen kockáztató, s hogy nem viselkedett apolitikusan. Őt a Bécsből kapott „jótanácsok” vezették félre...

Bizony magas rangú bécsi államférfiak sugalmazzák neki, hogy a Habsburg-házi magyar király elszánta magát a magyar közjog, a magyarországi és az erdélyi magyar államiság megsemmisítésére. A Micu-Klein bécsi tanácsadóinak bizonyára helyes az a feltevésük, hogy a külhonban székelő magyar király és az erdélyi magyar és száz rendek érdekei ellentétesek, amit viszont félreértenek, az a Habsburg-házi magyar király és a magyar közjog viszonya. Feltételezik, hogy a magyar király (ki egyazon személyben a Német-Római Birodalom császára is) teljhatalmú, akaratát nem gyöngíti holmi jog. És Micu-Klein püspök a hatásukra azt veszi tekintetbe és semmi mást, hogy az uralkodó mindent el is fog követni akaratának érvényesítése érdekében.

Abból kiindulva, hogy a magyar királynak és a magyar rendeknek nem azonosak az érdekeik, az 1701. évi Diploma Leopoldinum 3. pontját ő tulajdonkép-

pen a román nemzetiség által három évtizeden át figyelembe nem vett felkérésnek fogja fel: feltételezi, hogy a király ezzel hívta szövetségbe a románságot a magyar és szász rendek ellen. Ő késedelem nélkül nyilatkozik e „szövetség” elfogadásáról. És amikor már megingathatatlanná válik abban való hite, hogy a császár-királynak és öneki nemcsak hogy azonosak az érdekei, de az érdekazonosság alapján szövetséget is fognak kötni közös ellenségeik az erdélyi magyar és szász rendek ellen, nem enged sem követeléseiből (mely sérelemnek van beállítva), sem hamis történelmi érveléséből (bizonyítván, aminek bizonyíthatóságában ő maga sem hisz), és így utat nyit egy olyan véget nem érő ellenségeskedésnek, amelyben gyűlölet gerjeszt gyűlöletet.

Tegyük hozzá fentiekhez: a nagy püspök küzdelmének célja (az erdélyi románság rendi nemzetként való elismertetése) a lehető legnemesebb, ezt senki komolyan kétségbe nem vonhatja.¹² És küzdelmében magában sem lenne semmi, ami nem dicséretes és jogos, ha taktikája kidolgozásakor tiszteletben tartja a korabeli Erdély közjogi státusát, s nem hallgat magas rangú, ám nem mindenható bécsi tanácsadóira.

A magyar–román viszony alakulására az lesz kedvezőtlen hatással, hogy éppen akkor tűz össze az erdélyi rendekkel, amikor az alkotmányos monarchia és az önálló államisággal bíró Erdély politikai életében központi kérdéssé válik az önálló államiság és az alkotmány védelme. Magyar és szász ellenfelei milyennek láthatják ilyen helyzetben az ő küzdelmét? Úgy tűnik nekik, hogy éppen a közjogi status quo az, amelyikre Micu-Klein ügyet sem vet, s így csak képtelenségek képtelenségének tekinthetik, hogy az unitus püspök azoktól, akiktől jogokat követel népe számára, azoktól bizony (az erdélyi magyar és szász rendektől) előbb megvonná (megvonatná az uralkodó által) azt a jogot, hogy követeléseit elbírálhassa és jóváhagyhassa. És egyre indulatosabban teszik fel a kérdést: Az unitus püspök elvárna az országgyűléstől, hogy szavazza meg azon követeléseit, amely követelések nem teljesíthetők az országgyűlés felszámolása nélkül? Hiszen ha méltányos követeléseit nem óhajtja összhangba hozni a fennálló közjogi status quoval, akkor követeléseit teljesíteni csak a fennálló közjogi status quo felszámolásával lehet...

Nem rémképeket láttak vajon a sértődött erdélyi rendek? Az erdélyi országgyűlést ő valóban nem másra, mint önfelszámolásra szólította fel?

A korabeli közjog ismerőinek válasza is csak az lehet ez utóbbi kérdésre, hogy igen, ő arra próbálta készíteni – tudatosan vagy nem tudatosan – az országgyűlésben túlnyomó többségben levő magyar rendeket (főnemeseket, nemeseket, valamint a rendi székely nemzet tagjait), hogy számolják fel az országgyűléssel együtt azt az alkotmányt is, amely nemcsak a rendi szabadságjogokat biztosítja, de Erdély magyar államiságát is. Hiszen az 1701. évi II. Diploma

¹² Követelését leghatározottabban kérelmeinek összefoglalásában fogalmazza meg. Miután kéri, hogy az adózó nép terhei ne legyenek mértéken felül nagyok, a robot legyen heti két nap, mint Magyarországon, így kezdetet: „Mínthogy mindez hiú reménység marad, hacsak az annyit emlegetett, a többi Erdélyben megtelepedett nemzetnél nemcsak sokkal régebbi, hanem egyszersmind sokkal számosabb nemzetet Erdély negyedik nemzetévé nem fogadják be, kegyeskedjék Ófelsége azt mind a bevett katolikus valláshoz, mind a többi három nemzethez negyediknek hozzászámolni.” Vö. NILLES, Nicolaus SJ., 1885. II. köt. 518–519. old.

Leopoldinum 3. pontjának Micu-Klein-féle értelmezése összeférhetetlen az erdélyi alkotmányt megerősítő 1691. évi alap-Diploma Leopoldinummal.

És a korabeli országgyűlés rendjei ezért nem is tekinthettek másként a politikai püspökre, mint olyanra, aki az ország önálló államisága, alkotmánya, országgyűlése felszámolására tör, és mindent elképzelhetőbbnek tartottak, mint a támogatását.

A Micu-Klein mozgalmát ösztönző bécsi államférfiak viszont miért nem figyelmeztetik idejében pártfogoltjukat, hogy járhatatlan útra tévedt? Nem ismerik fel idejében, hogy felelőtlenül áltatták az unitus püspököt?

Nem, nem ismerik fel idejében.

Tévedésük nem felfoghatatlan. Nem nagyon ismerik az érvényes közjogot, nem számolnak sem a rendi alkotmánnyal, sem a rendi társadalom szokásjogával, s igen nehezen fogják fel azt is, hogy a katolikus rendek az alkotmány és az egész közjog kérdésében nem állnak szemben a protestáns rendekkel. S azt is, hogy a katolizált románságnak csak az a része juthatna a korabeli Erdélyben politikai szerephez, amelyik felekezeti hovatartozásától függetlenül a nemesi rend tagjává válik.

Taktikájuk tehát azért bizonyul helytelennek, mert kidolgozói járatlanok az erdélyi magyar közjogban, s még azt sem veszik tekintetbe, hogy a Habsburg-kori Erdélyben a törvényhozói hatalmat a király és a rendek együtt alkotják, a királyi akarat így kevés nemcsak az alkotmány eltörléséhez, nemcsak a közjogi status quo megváltoztatásához, de az alkotmány módosításához is...

Hangsúlyozzuk még a következőket: amikor Micu-Klein püspök tévesen és általános országgyűlési felháborodást kiváltva értelmezi a II. unió-ügyi Diploma Leopoldinum 3. pontját, akkor tulajdonképpen felhívja a figyelmet arra a bécsi államférfiak által kitűzött politikai célra, amelyet nemcsak hogy az uralkodó nem vállalhat nyíltan, de a központi kormányzat egyetlen magas rangú politikusa sem.

Micu-Klein püspök tehát nemcsak azért vált ki az erdélyi országgyűlés tagjaiból nagyobb gyűlöletet, mint bécsi ellenfeleik, mert több és radikálisabb változtatást akar elérni Erdély politikai életében, mint azok, hanem mert az erdélyi alkotmány, az önálló erdélyi magyar államiság (és minden, ami számukra szent) összes ellenfelei közül egyedül ő lép fel személyesen.

A vallási unió és a román nemzetiségi öntudat

A román-magyar ellenségeskedés születése megértéséhez figyelembe kell vennünk azt is, mit jelentett a korabeli románok számára a vallási unió. Felekezeti ügy volt-e számukra, vagy politikai? De előbb még azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a katolikus, az unió tulajdonképpeni kezdeményezői: a Habsburg-kormányzat és a katolikus egyház irányítói számára mit jelentett az unió.

Az erdélyi ortodox vallású románok katolizálását kezdeményező Szentszék nem óhajt támogatni világi célokat, de céljai ez esetben egybeesnek a Habsburg-kormányzat céljaival.¹³

¹³ Ez a vallási unió része a római Szentszék által már a középkorban (tulajdonképpen mindjárt az 1054-es egyház-

Erdélyben ugyanis az utóbbi abból a téves feltételezésből indul ki, hogy ha a rendi önkormányzatot gyengíteni akarja, ha az erdélyi alkotmányos monarchiát (melynek alkotmányát, közjogát kénytelen-kelletlen elismerte) fokozatosan abszolút monarchiává óhajtja átalakítani, akkor első lépésként meg kell változtatnia a századok alatt kialakult erdélyi vallási helyzetet. Azaz erősíteni kell az országgyűlésben kisebbségben levő katolikus, és gyengíteni a többségben levő protestáns rendeket. A katolikus rendek erősítése céljából támogatja a központi kormányzat az erdélyi román ortodox egyház uniálását. A bécsi államférfiak azonban két dologgal nem számolnak. Az egyik: a katolikus rendek (katolikus magyar és nem magyar nemesek, katolikus székelyek) és a protestáns rendek (kálvinista és unitárius magyar nemesek és székelyek, lutheránus szászok) a központi kormányzat központosító és abszolutizáló törekvései megítélésében nem különböznek egymástól. Legfőképpen ha rendi és nemzeti szabadságjogaikról (az Erdély magyar államiságát, magyar közjogi státusát biztosító törvényekről) van szó, akkor a nemzeti érdeket (az alkotmány védelmét) tekintik elsődlegesnek, a felekezeti érdeket viszont másodlagosnak. A második: a katolizált románság csak akkor erősíthetné a katolikus rendeket, ha előbb bevétené a rendi nemzetek közé. Ám ez utóbbi feltétel a XVIII. század elejének erdélyi rendi társadalmában megvalósíthatatlannak, sőt felfoghatatlannak tűnik.

A bécsi központi kormányzat mihamar felismeri, hogy a románok vallási uniója politikai (központosítást szolgáló, stb.) céljainak megvalósítása nem megy olyan könnyen, mint gondolta, de felismeréséből nem vonja le idejekorán a megfelelő következtetéseket.

A vallási unió történetének negyedik évtizedében – mint láttuk – Micu-Klein püspök vet fel egészen másféle politikai célokat az unió-ügyi oklevelekre hivatkozva.

De ismerkedjünk meg végre azok álláspontjával, akiknek nevében, és akikért Micu-Klein püspök a közjogi küzdelmet kezdeményezi.

Nos, hogyan fogadta az erdélyi román nép az uniót? Bizalmatlanul, ellenérzéssel. Az erdélyi román nép nem is nagyon érti, hogy mit végeznek őröla az ő megkérdezése nélkül. Nemcsak hogy nem lát még maga előtt politikai célt, de semmiféle értelmét nem látja a vallási uniónak. Ellen is áll, ha teheti. Miért? Mert az ortodox vallás már ősi hagyomány számára. Megőrzéséről nem nagyon nyilatkoznak mást, különlegesebbet, mint a Kolozs vármegyei Nagykalota községben élő románok: „Mi egész falunk az mi törvényünket s vallásunkat, az melyben születünk, el nem hagyjuk, a papok dolga az, melyik religióhoz akarják magukat uniálni, s mi ahhoz nem tudunk; de ha látjuk, hogy újítást akarnak közinkben behozni, mi papunk nem lészen”.¹⁴

Magát az erdélyi román népet az unió kezdeményezői, az uniálása tervének a kidolgozói nemcsak hogy nem kérdezik meg, de megismerni sem igyekeznek. A bécsi főpapok és főhivatalnokok annyit tudnak róla, hogy ortodox hiten levő nép, és igen gyakran azonosítják az általuk ismertebb másik ortodox hiten levő

szakadás után) kezdeményezett hatalmas mozgalomnak, melynek célja a keresztény világ vallási egységének újjáteremtése. Az újkorban a katolikus egyház nem mond le nagy céljáról, csak taktikáján változtat a reformáció, majd a katolikus újjászülítés (ellenreformáció) sikereinek a figyelembevételével.

¹⁴ Idézi I. TÓTH Zoltán, 1946. 69. old.

néppel, a szerbvel, illírnek nevezvén mindkettőt. Az unió kérdéseiről ők csak a felsőbb papsággal tárgyalnak.

A románság jó részének Erdélyben a vallási unió kimondásakor egyébként nemcsak nemzetiségi öntudata nem volt, de elég nagy részük még letelepedettnek sem tekintette magát. Még élesen meg lehetett különböztetni az évszázadokkal előbb (a XII. század végétől, főleg a XIII. században) Erdélybe betelepültektől az új betelepülőket.

Igen, az erdélyi románok egy széles rétege (beleértve az ortodox papok jó részét) egyszerűen még nincs a tudatában, hogy a Magyar Szent Korona egyik országának lakója (még annak sem, hogy a Habsburg-monarchia lakosa). S nem tudja biztosan még azt sem, hogy ki az ortodox pap által mindenhatónak nevezett uralkodó, az orosz cár (mint minden ortodoxok fejedelme) vagy a Habsburg-uralkodó (mint német-római császár vagy magyar király)...

A fentiek megítélésében bizonytalanok a magyar és szász rendek is, akik az országgyűlésben a Micu-Klein beadványai hatására megszerkesztett királyi indítvány alapján kivizsgálják és megvitatják a román nemzetiség helyzetét, a vallási unió hitelességét, stb. Mérlegelik, hogy a románság mely részét kell honosnak, mely részét véglegesen letelepedettnek, mely részét ideiglenesen az országban tartózkodónak (a rendek tetszése szerint megtúrt népeségnek) tekinteni, ahogyan azt a fejedelemség kori, de a Habsburg-korban is érvényes törvénykönyv is meghatározza. És magatartásukban nem találunk semmi meglepőt, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a XVII – XVIII. század a moldvai és havasalföldi románság Erdélybe való áttelepülésének nagy időszaka, s hogy az országgyűlés tagjainak többsége maga is fogad be bevándorlókat.

Az erdélyi magyar és szász a rendek már a vallási unió meghirdetésekor értetlenségüknek és nyugtalanságuknak adnak kifejezést: ők sem értik az unió célját, gyanítják, hogy nem is a románság érdekében, hanem öellenük, a rendek ellen vagy Erdély magyar államisága ellen készül valami.

Az utóbbi megállapítást alátámasztja a korabeli forrásanyag.

Az országgyűlés a vallási unió meghirdetése után nyomban sérelmi feliratban (szerkesztette maga Bethlen Miklós) tiltakozik az unió ellen. Ebben ilyen óhajnak adtak kifejezést a románokkal kapcsolatban: „Adja Isten, nehogy ez a barbár és szapora nemzet bizonyos idő eltelte után a többi nemzetek ledöntésére merészkedjék!”¹⁵

Cserei Mihály ugyanerről (nem a diplomáról, hanem az unióról) így ír törtérijában: „Nem tetszik még a pápista urak közül is sokaknak ez a dolog, mert látták, hogy az egész ország szabadságának eversiójára való azt az idegen, haszontalan oláh nemzetet, akit propter interesse publicum az ország tolerált, már státusok között tenni, s a több erdélyi régi státusok szabadságát azokkal communicálni. Mely dolognak, adná Isten, még ide hátra rosszabb gyümölcssei is ne származzanak”.¹⁶

15 Idézi I. TÓTH Zoltán, 1946. 42. old.

16 Cserei Mihály *História*ja utoljára Erdély törtérijája címen jelent meg. Ebből idéztünk. CSEREI Mihály: Erdély törtérijája. Budapest, 1983. 304. old.

Fentiekhez még azt kell hozzátennünk, hogy nemcsak a magyar földesúrnak a román jobbágytól való idegenkedésére (lásd Cserei Mihály vagy Bethlen Miklós véleményét) találunk példát, hanem az ellenkezőjére is. Szabó T. Attila éppen annak bizonyítására választ ki egykorú vallomást, hogy a magyar nemesség gyakran szívesebben telepített le birtokára román parasztot, mint magyart. „E szörnyű folyamat kiindulópontja – az egykorú erdélyi megfigyelő véleménye szerint – a magyar paraszt makacs természetében keresendő, mely képtelenné teszi a földesúri terhek oly készséges, görnyedt vállakkal hordozására, miként a románoktól tapasztalható. A magyar jobbágy ezenkívül – anyanyelve és szabadságban élő rokonai segítségével – ismeri a törvények előírásait, tudja, milyen szolgálatokkal tartozik földesurának s ezért a jogtalan követeléseket rendszerint megtagadja. Ez a magaviselet a földesurat arra készíti, hogy magyar jobbágyát telkéről eltávolítsa s helyébe román családot telepítsen.” Szabó T. Attila az idézethez ennyit tesz hozzá: „Az egykorú szemlélő észrevételén nincs mit megcáfolni és nincs mit magyarázni. Az erdélyi magyar nemesség ajkán még a múlt [XIX.] században is valóban közmondásszerű szólás volt: »Oláh jobbágy zsíros bődön, magyar jobbágy veszekedő társ.«”¹⁷

Hasonló következtetésre jut Makkai László: „A földesurak magatartása egyébként is a románság terjeszkedését mozdította elő, mert az igényesebb, törvény adta jogainak tudatában makacsabb magyar jobbágynek elébe helyezték az engedelmesnek mutatkozó román”¹⁸

A román betelepülők fogadtatása melyik változatát tekinthetjük hitelesnek? Valószínűleg mindkettőt. A befogadó földbirtokos előítéletei és tapasztalatai határozták meg nyilván, a magatartását.

Másik igen jelentős kérdés: mekkora volt a románság erdélyi térnyerése az újkorban? A románságnak ez újabb betelepődése Erdélybe és Kelet-Magyarország más részeibe mennyiben volt más, mint a középkori?

Ha a XVIII. századi erdélyi román népesedéstörténetnek nem tulajdonítunk kellő jelentőséget, akkor nem vizsgálhatjuk érdemben a korabeli erdélyi románság és az erdélyi rendiség, az erdélyi közjog viszonyát. Be kell bemutatnunk először is, hogy maga a népesedéstörténeti változás milyen mértékű.

És azt is tekintetbe kell vennünk, hogy az erdélyi románság XVIII. századi térnyerését nem tudjuk értékelni, ha e korszak népesedéstörténeti adatait nem vetjük egybe a középkori adatokkal. Fentebb bemutattuk a románságnak a középkori Magyar Királyságba való bevándorlása, letelepülése és életmódja népesedéstörténeti vonatkozásait. Ezeket vessük tehát egybe az újkori román bevándorlás számadataival.

Az erdélyi országgyűlés által elrendelt, de a román papok által elvégzett 1733. évi összeírás szerint az erdélyi román családok száma ekkor 85 857 fő. Ezt viszonyítsuk a korabeli Erdély össznépességének számához.

¹⁷ SZABÓ T. Attila: A románok újabb kori erdélyi betelepülése. *Hitel* 1942. 3. szám. In: *Hitel* (antológia). I–II. Budapest, 1991. II. köt. 314–315. old.

¹⁸ MAKKAI László: Észak-Erdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása. *Hitel* 1942. 4. szám. In: *Hitel* (antológia). II. Budapest, 1991. II. köt. 252. old.

Népesedéstörténeti változások

Az 1710-es években Erdély össznépesége kb. 800 ezer fő, s ebből a románság létszáma nagyjából 250 ezer, amely kb. 30%-os részarányt jelent. (Szabó István és Trócsányi Zsolt becslése.¹⁹) A románság számaránya 1760 táján, Erdélyben viszont már kb. 60%, szemben az 1712–1713. körüli 34%-kal.

De miképpen vált a középkorban még elenyésző kisebbségben lévő románság a XVIII. század második felére Erdély többségi nemzetiségévé? Egyrészt – ahogy a legkiválóbb magyar népiségkutató, Szabó T. Attila kifejti²⁰ – a „hadak és a pestis pusztító útjától messze, az eldugott patakvölgyekben, meg havasok alján meghúzódó románság természetes emberszaporulata e nép számára hatalmas kirajzási lehetőségeket biztosított. Mikor aztán az előbb legalább nagy vonásokban jellemzett pusztítások és pusztulások bekövetkeztek, e szaporulat kiáramlott a völgyekbe is, az eddig románoktól nem lakott területek felé. A Kőrös-vidék kalotaszegi része például jobbára a Gyalui-havasok aljában meghúzódó kis román falvak lakosságából fogadott be rajokat.” Másrészt már a XVII. század elejétől egyre nagyobb méreteket ölt a moldvai és havaseli románságnak Erdélybe való áttelepülése. „A kérdés lényege egyébként az – figyelmeztet Szabó T. Attila –, hogy a folytonossági elmélet elvetésével, a ma rendelkezésünkre álló forrásanyag értelmében, a románság erdélyi jelentkezésének időpontja a középkor végére tolódik ki, térfoglalása csak a középkor legvégén ölt nagyobb méreteket, e térfoglalás jelentékeny része meg éppen az újkorra esik”.²¹

De a népesedéstörténeti kérdéseken kívül még nagyon sok tényezőt figyelembe kell vennünk. Például azt, hogy az évszázadokkal előbb betelepült románok (ha azok még nem tagjai a nemesi rendnek), és a frissen betelepültek között, a közjog nem tesz különbséget. De azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyar nemzetiségű jobbágy is a régebben vagy újabban betelepült román jobbágyhoz hasonlóan jogfosztott.

És ez utóbbiban a kor embere nem talál semmi rendkívülit, hiszen nem a nemzetiségek, hanem a rendek szerint tagolt társadalomba született bele. S rendi társadalomban (melynek nemzetfogalma nem ismeri sem az azonos nyelvet, sem az azonos vallás kritériumait) képtelenségnek tűnik nemcsak a vallás és nemzetiség azonosítása, de a nyelvi (etnikai) nemzet és a rendi nemzet azonosítása is. Abban a korban teljesen természetes volt, hogy a magyar nemzetiségű jobbágy nem tagja a magyar nemzetnek, de a román nemzetiségű nemes tagja. A királyföldi szászokat és a székelyföldi magyarokat tekinti a nemesi rend tagjain kívül a korabeli közjog a rendi politikai nemzet tagjának, de a székelyeket és szászokat sem a nemzetiségi hovatartozásuk alapján. Hiába volt valaki született székely vagy szász, ha nem tartozott a kiváltságos székely vagy szász törvényhatóságok keretébe, illetőleg ha ezeken a kiváltságos törvényhatósági területeken nem volt ősi birtokrésze, nem lehetett sem a székely, sem a szász nemzet tagja. Cserei Mi-

19 Vö. TRÓCSÁNYI Zsolt: Új etnikai kép, új uralmi rendszer (1711–1770). In: Erdély története. II. köt. Szerk.

Makkai László, Szász Zoltán. Budapest, 1986. 978–979. old.

20 SZABÓ T. Attila, 1991. II. 317. old.

21 Uo. 310. old.

hály nagy ellenérzéssel ír a románokról. De mint kiszámíthatatlan magatartású idegenekről, nem mint nemzetiségről. A román nemzetnek honosodott és nemesi rendbe emelt tagja és a magyar nemes között nem lát különbséget. Mint ahogy a régebben betelepedett román jobbágyok és a magyar jobbágyok között sem.

A korabeli országgyűlésnek bizonyonnyal sok tagja gondolkodik és érez úgy, mint Cserei, de a törvényekben ez nem jelenik meg: a románokat, mint nemzetiséget hátrányosan megkülönböztető törvényt nem hoznak, de előnyösen megkülönböztetőt se. Amire az erdélyi rendi országgyűlés figyel az, hogy a rendi kiváltságai ne szenvedjenek csorbát, és Erdély önálló (magyar közjogú) államisága biztosítékai ne gyengüljenek, hanem erősödjenek.

De azt a következtetést se mulasszuk el levonni, hogy azoknak a korabeli román politikusoknak (amilyen az 1730-as években Micu-Klein püspök) az indulatai is érthetőek, akik szembefordultak a korabeli alkotmánnyal. Csak sajnálkozhatunk, hogy érthető elvakultságukban (mint megfigyelhető Micu-Klein püspök magatartásában) szövetséget akarnak kötni a Habsburg-házi uralkodóval Erdély magyar államisága felszámolására. Ami kiváltja a magyar rendek ellenintézkedéseit és így halmozódik gyűlölet gyűlöletre és így bontakozik ki a magyar-román ellenségeskedés.

Idősebb vargyasi Daniel István báró (az 1744. évi országgyűlés tagja, Micu-Klein püspök kortársa) emlékiratában már a folyamatot követhetjük nyomon. Az emlékirő ideges figyelemmel kíséri a románságnak, „ennek a jövény és idegen népnek példátlan és túlságos elterjedését és elszaporodását; ugyanarra elárasztotta szinte egész Erdélyt, hogy úgy látszik, három bevett nemzete közül kettőt, ha nem is múlt felül, de már felér vele. Csodálatos ennek a népnek a szaporasága; látjuk ugyanis, hogy számos falu, melyet még 50 évvel ezelőtt részben oláhok, részben magyarok vagy szászok vegyesen laktak, ma pedig kihaltva a régi lakosok, minden helyüket az idegen oláhok termékeny sarjadéka tartja megszállva. Azonkívül számos falu látható, amelyeknek csak templomai és az őket körülvevő falak és tornyok árulják el, hogy valamikor magyarok vagy szászok birtokában voltak; mai lakosai valamennyien idegen oláhok, akiknek, ha idejében gátat nem vetnek, még inkább pedig ha zablájukat megeresztk és erejük megnövekedik, félő, hogy az idegeneknek ekkora sokaságából és annak féktelenségéből és eltűréséből, mint egykor a trójai lóból... a bevett és ősi nemzetiségekre, végül az egész erdélyi népre pusztulás és végromlás tör elő”.²²

A magyar és a szász rendek románság iránti ellenszenvéről írva²³ I. Tóth Zoltán megállapítja: „Erdély törvényei, az Approbatae és Compilatae Constitutiones románokra vonatkozó intézkedései határozott formában mutatják annak a kornak a tükröképét, amelyben a románság Erdélynek még nem volt jelentős alkotó eleme.” Kimutatja, hogy a rendek ellenszenvének a románság iránt „nem valamely alacsony nemzetiségi gyűlölet volt az oka, hanem könnyen érthető természetes idegenkedés egy náluk sokkal alacsonyabb műveltségű és amellett

22 Vö. I. TÓTH Zoltán, 1946. 134–135. old.

23 I. TÓTH Zoltán, 1946. 129–131. old.

merőben más szellemű, megjelenésű, felépítésű, erkölcsű bevándorolt néppel szemben. Nem feladatunk felvázolni azt a társadalmilag, gazdaságilag, erkölcsileg, műveltségileg aránylag igen magas fokot, amelyet a magyarság és a szászság már a tatárjárást megelőző időben elért, s amelynek eredménye a tulajdonképpeni erdélyi civilizáció és a tárgyalta kor általános képe és jellege is volt. Az erdélyi tájkép a magyarság és szászság műve volt, csak természetes, hogy sajátjának és elidegeníthetetlennek tekintette, megvédésére pedig alkatának erre legalkalmasabb jelenségét, a rendiséget minden erővel latba vetette a Klein idejében támadásba átment románság kísérletezéseivel szemben.”

I. Tóth Zoltán fenti magyarázatához még hozzátehetjük, hogy nem egyszerűen a magyar és szász rendek jóindulatán múltott, hogy a korabeli országgyűlés milyen álláspontot képvisel a románságnak rendi nemzetként való bevétele tárgyában. A székelység és a szászság nem e korban, hanem a rendi társadalom kialakulása idején – az adott helyzet lehetőségeivel élve – vált rendi nemzetté, a XVIII. század viszonyai között már csak a nemességet megszerezni képes rétegük válhatott volna a rendi nemzet tagjává. De vegyük tekintetbe még azt is, hogy a korabeli (a székelyföldi önkormányzat határain kívül élő) erdélyi magyar közrendűek sem válhattak könnyebben a rendi nemzet tagjává. Rendkívüli körülmények között, a nemesi oklevél megszerzésével mind a magyar, mind a román közrendű is a rendi társadalom politikai jogokkal bíró tagjává válhatott. A megvizsgálandó kérdés az, hogy miért nem a román nemzetiségű nemesség kéri a román (negyedik) rendi nemzet elismertetését. Hisz az erdélyi magyar és szász vezető politikusok egyáltalán nem azt látják legfőbb gondnak, hogy a román jobbságot be kényszerülnek-e emelni a rendi nemzetek közé, hanem egyelőre az, hogy az újabban betelepült románságot valóban letelepítse és a helyi termelési módhoz hozzászoktassa. És még nagyon sok kérdést kell megvilágítanunk.

Hogy mennyi volt a korabeli románság lélekszáma, azt kutatóink – láthatuk – nagy valószínűséggel megállapították. De mennyire becsülhetjük a tanult románok számát? Az unió első éveiben román iskola csak Brassóban működött, de sok román nemzetiségű fiatal tanult a katolikus (többségükben jezsuita) iskolákban. Ezek tanrendjéről, szellemiségéről igen sokat tudunk, többek között azt is, hogy nem ismerték a nemzeti, hanem csak a felekezeti szempontokat, az oktatás nyelve ezekben a latin volt, a román diákok tehát nem szenvedtek el semmiféle hátrányos megkülönböztetést.

A források és az elfogulatlan szakirodalom eloszlatják a korabeli oktatás megítélésében felmerülő bármely (akár román, akár magyar, akár más nemzetiségű értékelők részéről felvetett) előítéletet. Akár tetszik a mai kutatónak, akár nem, ha tanulmányozza a korabeli dokumentumokat, rádöbben, hogy a nemzeti ideológia megteremtéséhez nélkülözhetetlen műveltségi fokot az erdélyi románság a magyar iskoláknak köszönhette. A románság fiainak kiművelését már a fejedelemség korabeli kálvinista iskolák megkezdték. Maga az 1697-ben megválasztott unitus püspök, Anghel Athanasius egykor a nagyenyedi kálvinista kollégium növendéke volt.²⁴

²⁴ Vö. I. TÓTH Zoltán, 1946. 53. old., 2. j.

A Habsburg-kori Erdélyben a román nyelvű művelődés támogatása tekintetében annyiban változott a helyzet, hogy a protestantizmus műveltségközvetítő hivatását a románság felé a katolicizmus vette át. E hivatást mindenekelőtt a jezsuita rend töltötte be. A Jézus Társasága túlnyomó részben magyar nemzetiségű tagjai természetesen a katolicizmust igyekeztek a románok körében terjeszteni, összhangban az unió céljaival. A román művelődést teljes mértékben az unió érdekében támogatták, nemzetiségi érdekeket (sem román, sem magyart) nem vettek tekintetbe. Bizonyítja ezt az is, hogy milyen utasítással látták el az unitus püspök mellé rendelt teológust. Ebben az áll, hogy óvakodjék a nemzeti szempontokat figyelembe venni, az egyetemesnek rendelje alá mindazt, ami sajátos.²⁵

2.

Az 1784. évi felkelés rejtélyei

Tanulmányunk elején megállapítottuk, hogy 1784-ben kitört Erdélyben egy román parasztlázadás, amely nem úgy zajlott le, ahogyan az ilyen mozgalmak szoktak. Mi történt? Királyi birtokon élő románok fellázadnak más románok és a magyar parasztlázadások földesurai ellen. A felkelés kirobbantói nem is nagyon tudják, milyen a földesúr-jobbágy viszony.

A felkelés pogromszerűen kezdődik, és úgy is folytatódik. A Szent Korona egyik országában magyarellenés pogrom? Persze hogy felfoghatatlan. Hogy felfoghatóvá váljék, foglalkoztunk az erdélyi román mozgalom születésének rejtélyeivel.

Vegyük tekintetbe még a következőket is: segít megérteni a felkelés felfoghatatlannak tűnő rejtélyeit, ha figyelembe vesszük a korszak hírhedt uralkodójának, a korabeli Magyar Királyság és Erdély diktátorának, Habsburg Józsefnek (II. József néven a Német-római Birodalom törvényes császára, aki a Szent Korona országaiban törvénytelenül uralkodik) a programját és uralkodói magatartását. Ő ugyan nem koronáztatta meg magát magyar uralkodóvá – ő a „kalapos király” –, következésképpen Erdélyben is törvénytelenül uralkodott, és a hadseregére támaszkodva egy időre felfüggesztette Erdély magyar közjogi státusát...

S kérdezhetjük: ha az uralkodó felfüggesztette a törvényeket, a törvénytelenkedés nem is számított már igazán törvénytelenkedésnek, s természetes dolognak tűnt, hogy senki nem felelős a tetteiért?

Ha igen, akkor akár felkelés, akár pogrom szervezésére adottak a feltételek. De ki szervezte? Annyi bizonyos, hogy a vezetők közül sokan ortodox román papok voltak.

De e korban nem ők, hanem az unitus román papok az öntudatos románok, akik Inochentie Micu-Klein eszméinek legodaadóbb követői. A felkelés korának unitus román papjai, az unitus román értelmiségiek nemcsak hogy nem vesznek részt közvetlen felbujtóként a felkelésben, de attól elhatárolják magukat,

²⁵ Vö. NILLES, Nicolaus SJ., 1885. I. köt. 315. old.

sőt kemény szavakkal elítélik. Közöttük Samuil Micu-Klein is, a nagy püspök unokaöccse és tudatos követője, a híres történetíró és nyelvújító Erdélyi Iskola egyike, vezéregyénisége.

Az ortodox román egyháznak a felkelésben játszott szerepét vizsgáljuk meg akkor.

Az erdélyi román ortodoxiának az államhoz, az országhoz, az uralkodóházhoz való sajátos, illetve az ortodox világ egészéhez való sajátosabb viszonya magyarázatot ad-e a történetekre?

A románság egy részének (az újkorban bevándoroltaknak) nem volt még országglakos-tudata, és magatartásukat az országhatárokat nem nagyon ismerő ortodox öntudat határozta meg.

Ezzel magyarázható az, az orosz varázs, amelyről I. Tóth Zoltán ír: „A nép körében a varázs egyelőre érintetlen. Biharban egy öreg román pap 1754-ben egy bizottság előtt tett vallomásában az egyház fejéül az orosz cárnőt nevezte meg, egy másik meg 1769-ben, az oroszok bevonulásával fenyegetőzött. Radnavidéken a Vararea(később Nepos) [Várorja, Beszterce vm.] és Rebrisoara [Kisrebra, Beszterce vm.] községbeliek 1758-ban azzal fenyegetőznek, hogy ha a guberniumtól és Mária Teréziától [a királynőtől] nem kapnak igazságot, majd találnak ők egy másik uralkodót (értsd: a cárnőt!), aki megsegíti őket”.²⁶

Keyserling gróf bécsi orosz követ felfigyel e sajátos jelenségre, és már 1758-ban azt latolgatja, kedvező feltétel-e ez arra, hogy Oroszország kiterjessze befolyását a Kárpátokon belüli területre? „Ezáltal – írja – megnyílna az út Oroszország számára, hogy közlekedjék az ortodoxokkal, akik azokban az országokban élnek, mialatt a bécsi udvar a legnagyobb mértékben ennek meghiúsítására törekszik. Minthogy a megmentett népnek köszönete és halála csak nagy lehet, azért ennek megfelelően Oroszország tekintélye és a hozzá való ragaszkodás elterjedne a legtávolabbi országokban is, ha a mi népünk érintkezésbe jutna hitsorsosaival, akik a törökök alatt vagy más államok uralma alatt állnak”.²⁷

Sophronius ortodox szerzetes²⁸ 1762-ben, már emigrációból írja: „Ne mondjátok, hogy nem fogjuk tudni legyőzni a pogányokat²⁹, mert hatalmasabbak az országban: mert ők nem hatalmasabbak. Isten a hatalmasabb. Ezért most legyetek egyek és készüljetek fel a háborúra, hogy kikergessük az uniót és a jobbságot az országból. Hanem vegyetek magatoknak puskákat és pisztolyokat, mert el fog jönni az idő, amikor egy kétőkrös ekét adnátok egy kicsinyke pisztolyért, de nem fogtok találni. És ne gondoljátok, hogy ez tréfa vagy mese, hanem siessetek, mert nem tudjátok az órát, amikor a parancs is megérkezik”.³⁰

26 I. TÓTH Zoltán, 1946. 206. old.

27 Közli DRAGOMIR, Silviu: Relațiile bisericești ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII. Sibiu [Nagyszeben], 1914. 48–49. old.

28 Stan Popovici (született Hunyad vármegyében), aki 1759–1960-ban nagy sikerrel lázított az unió ellen, Mócvidek lakosait például visszatérítette az ortodox hitre.

29 Azokat, akik nem görögkeleti hiten vannak.

30 Idézi I. TÓTH Zoltán, 1946. 227. old. – I. Tóth szerint a Sophroniusnak tulajdonított leveleket „nagy részt nem maga Sophronius, hanem az erdélyi ortodox papok írták és küldözgették a magyar földesuraknak, jelezve az új korszakot, amelyben a román köznépp kérdése vallási mellett mindinkább társadalmi kérdéssé válik, átmenetet képezve a Horea-lázadás felé.” Uo.

Kik keltek fel? Akiknek már volt ország-lakosi tudata? Akiknek csak ortodox tudata volt? Akivel már elhitették, hogy őslakos?

1760-ból már egy olyan román panaszlevélről is tudunk, amely az óshonosi jogra hivatkozik. (Érik Micu-Klein püspök vetése?) Hunyad vármegyei románok írják Balogh László főispánnak:

„Nem győzünk eleget csudálkozni rajta, mi az oka, hogy bennünket ti magyarokul ennyire opprimáltatok [leigáztatok] s az jobbágyságnak jármát is nyakunkba vetettétek, holott mi sokkal többen vagyunk s voltunk mindenkor a magyaroknál. Ami nagyobb, régebben is vagyunk ez országban nálatoknál, mert még az régi dacusoknak vagyunk reliquiái”.³¹

Az 1784. évi erdélyi román parasztfelkelés megítélésekor az lehet a kiindulópontunk, hogy ekkor olyan lázadás tört ki, amelynek döntően sajátos vonásai vannak, a jellemző vonások viszont szinte teljes egészében hiányoznak belőle.

Mi volt a felkelés tulajdonképpeni célja? Vezetőinek volt-e világos célkitűzésük?

Érdeemes beleolvasnunk a felkelés követeléseinek egyáltalán nem szokványos módon leíratott szövegébe. A Hunyad vármegye fő-tisztségviselőinek és törvényszékének szóló ultimátumot a felkelők kényszerének engedelmességre Brüneck Károly, a marossolymosi kincstári sóhivatal vezetője írta le: „...a félelemmel környül vétetvén, kéntelenítetem életem mentségivel Nagyságodnak, és a Tekéntetes Nemes Táblának ez következendőt kinyilatkoztatni, mert ha nem (ígéretjek szerént) életemtől megfosztatva lészek; sub hodierno dato Kristisorol Dsurda Mak, Abrugyán Iuon és Rudai Abrudán Petru Hora nevű kapitányoktól mind a hárman küldetettek énhozzám deputátusok illetén izenetekkel, hogy Nagyságodnak és a Tekéntetes Nemes Táblának szándékjokot említett Horra kapitányoknak és népének okvetetlenül megírjam, mert ha nem, életemtől (amint mondám) megfosztatva leszek bizonyoson: mindezekre én is így argumentálódván, hogy ha tudtára nem adnám Nagyságodnak és a Tekéntetes Nemes Táblának, minden dispositiojok nélkül Nagyságtoknak erőszakkal megháborgattatnának; másodsor ha meg nem írom, életem elvész, és az Aerarium is gyújtásokkal kárt szenved, és Nagyságtok is minden készület nélkül lettek volna, és azért Nagyságtokat aláztatosan instálom, hogy ezen kéntelenségemet balítéletre ne vegyék, s véljék, sőt inkább kegyességekben bévenni aláztatosan instálok.

Amely izenetjek a fenn írt Horra nevű vezérjeknek és köznépinek e vala.

1-mo. Hogy a nemes vármegye mindenpossessoratusaival együtt a kereszt alá esküdjék, minden magzatjaival együtt.

2-do. Hogy nemesség többet ne légyen, hanem aki hol kaphat királyi szolgálatot, abból éljen.

3-io. Hogy a nemes possessorok a nemes jószágból lábakot végképpen ki-vegyék.

4-to. Hogy szintén olyan adót fizetők legyenek, valamint a köz contribuens népek.

31 RETTEGI György: Emlékezetre méltó dolgok 1718–1784. Bukarest, 1970. 117. old.

5-to. Hogy a nemes földek a köznépek között következő Felséges Császáruk parancsolatja szerint felosztottassanak.

6-to. Ha ezekre Nagyságod és a Tekéntetes Nemes Tábla a nemes possesso-ratusokkal együtt reá állanának, békességet ígérnek, amely békességre jegyül mint az várra, mint az váras végeire és egyéb helyekre fejr zászlót mentől hosszabb rúdra felállítani kívánnak. (...)”³²

E levél, a felkelés legfontosabb dokumentuma nem azt látszik bizonyítani, hogy Horeaának és a felkelés többi vezetőjének határozott célkitűzései lettek volna. Hat pontos követelésükben egyetlen vármegyére utalnak, s a hat pont tulajdonképpen kettő: Hunyad megye legyen román nyelvében, illetve hitében ortodox, és földje is a románoké legyen. Ez így túl általános. Hol a konkrétumokkal teli program? Hol az eredeti elgondolás? A koncepció az lehet, hogy a magyar közjog alapján álló erdélyi rendi társadalmat fel kell számolni. Ha voltak olyanok, akik Horeaát ezen elképzelés megvalósítása érdekében a lázadásra felbuztatták, azok Horea és társai tudatlanságával, érzékenységgel és igazságérzetével éltek vissza. Horea és a felkelés többi vezetője nem tudták pontosan, miért kell kiirtani *a magyarokat, akik nem ortodoxok, akik nemesek, azaz a királynak (a felkelők földesurának) ellenségei*, hiszen személyesen azok őellenük nem vétettek. Gyűlölni ugyan gyűlölték a katolikus vagy kálvinista magyart, de nem, mint elnyomót, hanem mint olyan idegent, aki nekik a lehető legnagyobb rosszat okozta. Mi ez a lehető legnagyobb rossz? Ezt Horeaék nem saját – valóban sanyarú – mindennapi életükből vagy személyes sérelmeikből következtethették ki. Akkor miből?

Kíséreljük meg a felkelés valamelyik, akármennyire felfoghatatlan sajátosságából kiindulni. Hátha nemcsak zsákutcába vezet az út. Induljunk ki abból, hogy a Horea-felkelésnek az addigi parasztlázadásoknak hagyományosan egymással szemben álló, két felével szemben eggyel több *fele* (azaz részese) van. Azokban tulajdonképpen csak két fél küzd meg egymással, ennél viszont három résztvevő félről beszélhetünk. Ezek a következők: román felkelők (akikhez, tudjuk, magyarok is csatlakoznak, nem egészen tisztázott körülmények között), magyar nemesség és papság (akik védelmére a székely katonaság indul) és a birodalmi hadsereg (amelynek II. József császár parancsol).

Válaszoljunk arra a kérdésre is, hogy kik viselkedtek gyanúsan?

Feltűnően gyanút keltően, félreérthető módon viselkedik az uralkodó hadserege, amely a nemességet (annak nem kis meglepetésére) nem védelmezi. Sőt úgy tűnik, hogy a román parasztság oldalán áll (ezért mozgósítják a nemesség védelmére a székely haderőt). Aztán a felkelést mégis a császári sereg veri le, viszont amikor a megtorlás ideje következik el, ismét a felkelők mellett áll. Felfoghatatlan egyébként, hogy miképpen tudta a felkelést a császári sereg mindössze kétszer 750 fős hadoszlopa olyan könnyedén leverni. Tartottak-e egyáltalán a felkelők attól, hogy őket ez a hadsereg megtámadhatja? Mint-ha nem is védekeztek volna. Nem könnyű megszabadulnunk a gyanúunktól, hogy két szövetséges fordult szembe egymással. Illetve egyik szövetséges mintha el-

32 Közli PRODAN, D.: Din istoria Transilvaniei. București, 1991. 340–341. old.

árulta volna a másikat. A császári hadsereg a felkelőket. És a lázadást hogy-hogy éppen akkor veri le az 1500 fős katonaság, amikor a magyar nemesség a székely csapatok támogatásával döntő csapást készül mérni a felkelőkre? És a császári hadsereg miért rendezkedik be a román felkelők védelmére, miután leveri a lázadást?

Leggyanúsabb azonban a fentebb már emlegetett Habsburg-házi uralkodó, II. József magatartása.

A parasztlázadásokat általában kegyetlen megtorlás követi. Ez most abban merül ki, hogy két vezetőt – Horea és Cloșca – a leglátványosabb külsőségek között kivégeznek. (Az erdélyi magyar nemesség is egy rögtönítélő bírósággal halálra ítélte 56 jobbágyot 1784-ben, még a katonaságnak a felkelők ellen való bevetése előtt.) A lázadás leverése után az uralkodó hivatalnokai három vezetőt ítélnek kerékbetörésre, amit az iménti kettőn végre is hajtanak 1785. februárban Gyulaféheváron. A harmadik (Crișan) a börtönben öngyilkosságot követ el.

Azonban Habsburg II. József legfőbb gondja a felkelés leverése után mintha az lett volna, hogy a megtizedelt magyar nemesség haragját önmaga ellen fordítsa. Bizonytalán nincs nemesebb cselekedet az övéénél, hisz a történelemben soha máskor nem fordult elő, hogy egy uralkodó magára vállalja alattvalói minden bűneit, csakhogy e legnemesebb cselekedet amennyire nemes, annyira felfoghatatlan. Nem véletlen, hogy a kortársak úgy értelmezték II. József magatartását, mint az igazságszolgáltatás legcinikusabb megcsúfolását, hiszen minden jel szerint ő maga is annak tekintette. Az is felfoghatatlan, hogy az uralkodó nem mérte fel, mennyire kockázatos az esztelen vérengzésnek ilyen módon való törvényesítése.

Igen különös II. Józsefnek a lázadás kezdetén, október 31-én Lipót öccséhez írott levele. Ez áll benne: „Jócskán van bajom úraságaikkal, a magyarokkal; értelmetlenül és szemtelenül szembeszállnak az összeírással. Könnyen lehet, hogy kénytelen leszek példamutató csapást mérni rájuk, mely majd véget vet gőgjüknek, de igyekszem azt halasztani, amíg csak lehet”.³³

Vannak a román parasztfelkelésnek más rejtélyei is. Tudjuk, hogy a lázadás második szakaszában a felkelők között már magyar jobbágyok is vannak. Hogy keverednek ezek bele egy olyan „polgárháborúba”, amelyben a magyar templomokat felgyújtják, a magyar papokat megölik? Vajon nem azon az áron menthetik meg életüket, hogy átkeresztelkednek ortodox románokká?

Mindezek után tegyük fel a legfontosabb kérdésünket, amelyre ha képesek leszünk érdemi választ adni, akkor talán sikerül megoldanunk a felkelés legmegfejtetlenebbnek tűnő rejtélyét. Miért lehet elhitetni a lázadókkal, hogy a magyar földesúr – akit nem ismernek, aki nekik sérelmet személyesen nem okozott – meggyilkolása igazságtétel és nem bűn? Mert a papjuktól is azt hallják, hogy a magyar nemesség azért dúskálhat minden földi jóban, mert valamikor, a homályba vesző múltban az ő őseiktől elvette azt a földet, ami nekik, a királyi birtokokon sínylő román nincsteléneknek jutott volna, ha nem jön közbe az a nagy, megfoghatatlan igazságtalanság. A vezetők tehát a román lélekben nem is olyan rég

³³ Idézi, MOLITOR Ferenc: II. József, a császári Don Quijote. Budapest, 1987. 292–293. old.

megfogant új eredetmítoszra hivatkozhatnak. A Micu-Klein püspök által már fél évszázada megfogalmazott őshonosi jog megalapozása céljából, természetesen.

Ok-okozati összefüggés a Micu-Klein püspök teremtette nemzeti ideológia és az 1784. évi román parasztlázadás között persze nem mutatható ki, ám azt sem állíthatjuk, hogy a kettőnek nincs köze egymáshoz. A felkelés papi vezetői mind ortodoxok, az unitus román egyház felszámolása is a céljaik között szerepel, ám nem vetik el a dákoromán hamis eredetmítoszt sem, amelyet pedig az unitus egyház fejének a biztatására fogadnak el annak idején.

* * *

Kocsis István író 1940-ben született Ombod községben (Szatmár vármegye), de gyermekkorának színhelye a szintén szatmári Avasújváros volt. Az egyetemet 1965-ben végezte a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Budapesten él. Írói és történetírói munkája mellett foglalkozott újságírással, folyóirat-szerkesztéssel és forgatókönyv-írással. Novelláit és drámáit 1965 óta közlik a magyarországi és az erdélyi folyóiratok. Első regényét (*A tizenkettedik lánc*) 1986-ban jelentette meg. 1987-ben József Attila-díjat kapott, 2015-ben a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki. Drámáit 1969 óta játsszák. Negyedszáz drámájának kb. 200 bemutatója volt eddig. A legtöbb Magyarországon és Erdélyben, de azokat játszották a Felvidéken, a Délvidéken, sőt Finnországban is, ott finn nyelven. Az utóbbi évadokban (2013–2014; 2014–2015; 2015–2016) a Kárpát-medence legjobb színházai mutatták be rendkívül nagy sikerrel a darabjait: Gárdonyi Géza Színház, Eger: *A Fény éjszakája* (Németh László és hősei) és a *Jászai Mari* (A megkoszorúzott). Új Színház, Budapest: *Az áldozat* (Árpád-házi Szent Margit) és *A királynő aranyból van* (Stuart Mária). További fő művei: *Magyarország Szent Koronája. A Szent Korona misztériuma és tana* (Budapest, 2000. Püski Kiadó; 5. átdolg., bőv. kiad. 2010.); *Széchenyi. A magyarságtudat regénye* (2002. Püski.; 2. átdolg. kiad. 2003.); *Fényhíd* (monodráma három estére, három színésszel Széchenyi István életéről, 2007.); *A táltos paripa* (az ősi magyar hitvilág, hitélet, vallás kérdésköre, különös tekintettel a táltos paripa és a tündérvilág titkára, 2008. Püski, 3. átdolg. kiad. 2010); *A szakrális szerelem* (2012. Püski); *A Szentkorona-eszme időszerűsége* (2012. Püski); *Az áldozat* (magyar szentek, két dráma. 2013. Püski); *A mai magyar és a mai európai történetírás válsága* (2015. Püski); *A királynő aranyból van* (nyolc dráma, Budapest, 2016. Napkút Kiadó).